

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94:343.54(470+571)«185/191»

© **ГРЕЧЕНКО Володимир**

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61080 (grechenko18@gmail.com)

© **GRECHENKO Volodymyr**

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head, Chair of the Department of Social and Humanitarian Sciences of the Faculty No. 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, 27, Lev Landau av., Kharkiv, Ukraine, 61080 (grechenko18@gmail.com)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

© **ХОЛОД Юрій**

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, пр. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна, 61080 (holodu@ukr.net)

© **KHOLOD Yuri**

PhD (Jurisprudence), Associate Professor, Head, Chair of the Department of Fundamental and Legal Disciplines of the Faculty No. 6 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, 27, Lev Landau av., Kharkiv, Ukraine, 61080 (holodu@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1264-7656>

Бібліографічний опис статті: Grechenko, V. & Kholod Yuri (2021). Borot'ba z prostytutsiyu v Rosiys'kiy imperiyi u druiy polovyni XIX – na pochatku XX st. [The fight against prostitution in the Russian Empire in the second half of the XIX – early XX century]. *Svit Clio* [Clio World], 4(3-4), 7-19. [in Ukrainian].

БОРОТЬБА З ПРОСТИТУЦІЄЮ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Анотація. Мета статті. На матеріалах українських губерній Російської імперії досліджено організаційні та юридичні аспекти боротьби з проституцією в другій половині XIX – початку XX ст. за участю поліції та лікарсько-поліцейських комітетів. **Методологія дослідження** – принципи науковості, об'єктивності, історизму, міждисциплінарний підхід, методи аналізу, синтезу, історико-генетичний метод. Зокрема, міждисциплінарний підхід забезпечив аналіз проблем, що перебувають на перетині історії України та історії держави та права. Використання історико-генетичного методу дало змогу проаналізувати еволюцію та динаміку розвитку досліджуваного суспільного явища, що стало основою для авторських інтерпретацій, пояснень і висновків. **Наукова новизна.** У статті вперше комплексно схарактеризовано основні напрями боротьби з проституцією в українських губерніях Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX ст. Набули подальшого розвитку дослідження питання щодо здобутків і недоліків у роботі поліцейських органів, спрямованій на боротьбу з цим асоціальним явищем, діяльності лікарсько-поліцейських комітетів, ролі громадськості в протидії торгівлі тілом. Авторами виявлено основні етапи боротьби з проституцією у визначений хронологічний період, показано перехід від заборонної системи до правової регламентації заняття проституцією. Висвітлено тогочасний дискурс

терміну «проституція», з'ясовано погляди поліцейських та юристів стосовно заходів зменшення проституції та вдосконалення її регламентації. Проаналізовано статистику розвитку проституції в імперії за регіонами, віком, причинами, зроблено висновки щодо динаміки цього явища, яке мало тенденцію до зростання. **Висновки.** Установлено, що протягом досліджуваного періоду Міністерство внутрішніх справ Російської імперії видало кілька правових актів, спрямованих на регулювання проституції. Це стосувалося умов відкриття публічних будинків, їхньої діяльності, стосунків між власниками борделів та повіями. Визначено, що причини зростання проституції в кінці XIX - на початку XX ст. були пов'язані з глибокими змінами в соціально-економічному житті держави і суспільства, підвищенням ролі товарно-грошових відносин та розвитком ринку. Було з'ясовано, що основними напрямками діяльності поліції в боротьбі з проституцією були: моніторинг дотримання законів та правил і протидія торгівлі людьми. Розшук та переслідування незаконних повій, власниць таємних притонів, видання дозволів на відкриття "будинків терпимості", нагляд за ними та їх закриття, організація медичних оглядів повій, нагляд за дотриманням прав повій та власниць публічних будинків покладался на спеціально створені лікарсько-поліцейські комітети.

Ключові слова: заборонна система, проституція, повії, поліція, лікарсько-поліцейські комітети, Російська імперія, українські губернії.

THE FIGHT AGAINST PROSTITUTION IN THE RUSSIAN EMPIRE IN THE SECOND HALF OF THE XIX – EARLY XX CENTURIES

Abstract. Aim of the study. The organizational and legal aspects of the fight against prostitution in the second half of the nineteenth - early twentieth century by the police and medical police committees have been studied based on the materials of the Ukrainian provinces of the Russian Empire. **Research methodology** - principles of scientificity, objectivity, historicism, interdisciplinary approach, methods of analysis, synthesis, historical-genetic method. In particular, the interdisciplinary approach provides an analysis of the problems at the intersection of the history of Ukraine and the history of the state and law. Using the historical-genetic method helps to analyze the evolution and dynamics of the development of the studied social phenomenon, which became the basis for the author's interpretations, explanations and conclusions. **Scientific novelty.** The main directions of the fight against prostitution in the Ukrainian provinces of the Russian Empire in the second half of the nineteenth - early twentieth century was firstly analyzed in the article. The study of the achievements and shortcomings of the work of police bodies aimed at combating this antisocial phenomenon, the activities of medical and police committees, the role of the public in combating trafficking in the body has been further developed. The authors have identified the main stages of this fight in a certain chronological period and showed the transition from a banned system to the legal regulation of prostitution. The discourse of the term "prostitution" of that time is covered. The views of police and lawyers on measures to reduce prostitution and improve its regulation are analyzed. **Conclusions.** The authors pointed on that in the studied period, the Ministry of Internal Affairs of the Russian Empire issued several legal acts aimed at regulating prostitution. It includes the conditions for the opening of brothels, their activities, the relationship between brothel owners and prostitutes. It is determined that the reasons for the growth of prostitution in the late nineteenth - early twentieth century were associated with profound changes in the socio-economic life of the state and society, increasing the role of commodity-money relations and market development. It was found that the main activities of the police, in this case, were: monitoring compliance with laws and regulations and combating trafficking in human beings. Search and prosecution of illegal prostitutes, owners of secret dens, issuance of permits for the opening of "tolerance houses", supervision and closure, organization of medical examinations of prostitutes, supervision of the rights of prostitutes and owners of brothels were entrusted to specially created medical police committees.

Key words: *prohibition system, prostitution, prostitutes, police, medical and police committees, the Russian Empire, the Ukrainian provinces.*

Постановка проблеми. Проблема проституції була актуальною в усі часи й понині є однією з найактуальніших проблем сучасності. Упродовж віків прогресивна частина людства намагалася різноманітними способами та з різним успіхом боротися проти цього соціального зла. Певним етапом у цій боротьбі стали друга половина XIX – початок XX ст., коли проституцію в Російській імперії стала регламентувати держава і до боротьби з цим явищем почали залучати громадські організації. Досвід тих років не є ідеальним, але він має певне теоретичне та практичне значення й сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Російські фахівці імперського періоду приділяли досить значну увагу історії, теорії та поточним проблемам проституції в країні. Їхні погляди схарактеризовано в основній частині дослідження. У сучасній історичній літературі проблема ще не знайшла достатнього висвітлення. У 2018 р. І. Барков захистив дисертацію «Інститут проституції в містах Південної України у 1843-1914 рр.», де досить скрупульозно проаналізував проституцію як явище, її вплив на повсякденне життя населення міст регіону [2]. Проте на участі поліції в боротьбі з проституцією в цій праці не зацентровано. Р. Александров написав нарис історії проституції в Одесі [1]. Поряд із цим назвемо ще кілька статей на цю тематику авторства О. Ярмиша [37], М. Кругляка [13], Ю. Королевської [12], І. Юрія [36]. О. Ярмиш, зокрема, розкрив деякі основні аспекти проблеми, використавши при цьому досить широку документальну базу, щоправда автор не зробив покликання на ці джерела в тексті. М. Кругляк, хоч і анонсував у завданні своєї праці дослідження проституції в студентському середовищі, проте фактично аналізує проблему функціонування проституції взагалі, залучивши для цього порівняно новий фактичний матеріал. Статті Ю. Королевської, І. Юрія написані на основі регіонального матеріалу та присвячені деяким окремим аспектам проблеми.

Суттєвим є внесок у вивчення проблематики історії проституції зарубіжних учених. Ще 1858 р. було опубліковано об'ємну працю американського дослідника В. Сангера «Історія проституції: її поширення, причини та наслідки у всьому світі» [40]. У книзі автор подав історію проституції від давніх часів до середини XIX ст., причому окремий розділ книги було присвячено характеристиці розвитку цього явища в Російській імперії. Серед сучасних зарубіжних істориків заслуговують на увагу фундаментальні (і не лише за обсягом, але й за широтою охоплення проблем і глибиною їх аналізу) дослідження Л. Бернштейн [38], Б. Енгель [39], Л. Енгельштейн [35], Р. Стайтса [41]. Окреслену тематику активно розробляють сучасні російські вчені. У цьому контексті слід назвати докторську дисертацію Н. Мартиненко [16], статті Н. Нижника [18] Ю. Сідоркіна та Д. Орлова [29].

Мета і завдання дослідження. Спостережено організаційні та юридичні аспекти боротьби з проституцією в Російській імперії в другій половині XIX – початку XX ст. за участю поліції та лікарсько-поліцейських комітетів. На матеріалах здебільшого українських губерній проаналізовано причини поширення проституції, простежено кроки влади, спрямовані на регламентацію функціонування «будинків терпимості», повій загалом, участь поліцейсько-лікарських комісій у контролі за проституцією.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стосовно часу з'яви публічної проституції на Русі, то тогочасні джерела, передусім давньоруські літописи, не містять таких відомостей. В імперський період (XIX – поч. XX ст.) абсолютна більшість дослідників погоджувалася з тим, що, незважаючи на те, що давньоруське суспільство не відрізнялося особливою моральністю, свідченням чого є, наприклад, гарем Володимира Святославича (до 988 р.), у Стародавній Русі проституція не була відома. Розпуста була, але жінки не продавали своє тіло кожному охочому і «як промисел вид публічної розпусти не був відомий» [17, сс. 48-49, 51]. Науковці

пояснювали відсутність у стародавній Русі публічної розпусти тим, що там не було таких важливіших для її з'яви чинників, як аристократія, рабство, солдатчина, університети, численні релігійні секти та ордени [17, с. 41]. Прикметно, що однією з важливих передумов з'яви проституції Д. Мордовцев вважав університети з численними студентами-чоловіками.

У «Наказі про градське благочиння» від 6 квітня 1649 р. була вказівка на те, «[...] щоб на вулицях і провулках [...] ніякого злодійства та блудні не було» [17, с. 41]. Поліцейський Статут благочиння 1782 р. уперше говорить про розпусту у вигляді промислу [20, с. 165], тобто добування коштів шляхом непотребства, а значить проституції. Звинувачених у занятті проституцією поміщали на півроку в гамівний будинок (будинок для утримання людей непотребної та невитриманої поведінки). Таке ж покарання та грошовий штраф передбачалися для звідників, зокрема й тих, хто надавав свій будинок для розпусти [24, с. 324-387]. Переконавшись, що посилення заборонних заходів не призвело до викорінення чи навіть скорочення проституції, Катерина II дозволила діяльність легальних повій, зобов'язавши їх періодично проходити медичні огляди. На початку правління Павла I публічних жінок під страхом ув'язнення зобов'язали носити одяг винятково жовтого кольору, як прикметну ознаку їхнього ремесла. У 1800 р. указом імператора всіх розпусниць обох столиць було наказано засилати «прямо на Нерчинські фабрики». У Москві тоді поліція відшукала 139 таких жінок, і близько половини з них були солдатками [17, с. 59].

У XIX – на початку XX ст. проституція стала справжньою болячкою російського імперського суспільства. Ще в 1846 р. відомий російський літератор та агент Третього відділення Ф. Булгарін писав: «Розпуста [...] посилилася до вищого рівня! Дівчатка від 9 до 11 років бігають юрбами і просять грошей, пропонуючи себе. На товкучому ринку вдень, а вночі на головних вулицях від них немає відбою!» [5, с. 511-512]. Зростання проституції в Російській імперії в пореформений період мало прямий зв'язок із соціально-економічним переворотом 60-70-х рр. XIX ст., який призвів до зубожіння нижчих станів населення. Слід також враховувати і той факт, що соціально-економічні зрушення, особливо підвищення ролі товарно-грошових відносин, маргіналізація населення в деякій мірі негативно вплинули і на моральні норми суспільства. Отже, услід за економічною лібералізацією відбулася й емансипація моральна.

У Росії термін «проституція» став уживатися з другої половини XVIII ст. – у період правління Катерини II. Офіційно з цим поняттям стали пов'язувати «непотребство, зведене в ремесло»: «Повією за змістом нашого законодавства повинна називатися будь-яка жінка, що промишляє торгівлею своїм тілом, згодна за відому винагороду на тілесний зв'язок зі всяким, хто того побажає» [27, ст. 44, п. 7]. Дослідники імперського періоду намагалися дати вичерпні визначення проституції, висуваючи ту чи іншу ознаку або їх поєднання як визначальних її сутності: розпуста [9, с. 105-106], професія [34, с. 76], різні форми винагороди [14, с. 5].

Наголошувалося, що проституція тісно пов'язана з людською життєдіяльністю. Ще Овідій писав: «Кобила не вимагає плати від жеребця, або корова від бика, і баран вподобану йому вівцю не намагається заманити подарунком. Тільки жінка радіє, витягнувши підношення з чоловіка, – одна признає плату за ніч, інша віддається в найм. Продає те, що приносить задоволення і тому, й іншому, те, до чого обидва прагнули, і признає ціну [...] за власне задоволення» [19, с. 121-122]. Першим організатором проституції вважали Солона, який «купував жінок і виставляв їх для загального користування, готових до послуг при внесенні одного обола» [3, с. 7].

Тож із багатьох трактувань були виведені головні ознаки: винагорода і професія. А решта, так чи так, із ними пов'язана: заняття тимчасове або постійне; основне або супутне; приховуване або публічне; байдуже, відчужене ставлення чи прихильність до клієнта тощо, словом усе те, що стосується цієї аморальної професії.

Відомий російський імперський дослідник теми М. Кузнецов писав: «Будучи одним із знаменних життєвих фактів, «проституція» постає перед нами як би виразом біологічного закону; протягом років, десятків, сотень років видозмінюється стан питання про неї, але не окреслюються її основні засади; язичництво і християнство були однаково свідками одного і того ж явища, незважаючи на його форми, що постійно змінювались» [14, с. 1].

Ще з XVIII ст. у російському імперському праві щодо проституції («непотребства») склалася заборонна система. Проте, незважаючи на існування прямих законодавчих заборон, торгівля тілом у Росії продовжувала процвітати, а відірвана від життя, фактично невдатна, заборонна система своїм безсиллям тільки компрометувала законодавця та законодавство. Багатовікові, але безуспішні спроби припинити проституцію за допомоги жорсткої кримінальної репресії поступово призвели до розуміння безперспективності суто заборонних заходів. Тому ще в 40-х роках XIX ст. в Російській імперії заборонна система поступилася місцем системі правової регламентації проституції, що спрямовувалася здебільшого на профілактику венеричних захворювань.

У питаннях правової регламентації торгівлі власним тілом законодавець у Росії поступово йшов шляхом децентралізації. Тільки наприкінці 1843 р. жіноча проституція в експериментальному порядку була визнана «терпимою», коли зусиллями міністра внутрішніх справ Л. Перовського (посідав цей пост у 1841-1852 рр.) у Санкт-Петербурзі був створений Лікарсько-поліцейський комітет для здійснення контролю за фактично легалізованою жіночою проституцією. Головним практичним завданням комітету вважалося викорінювання сифілісу та встановлення з цією метою «правильного медико-поліцейського нагляду над жінками, що промишляють розпустою» [11, с. 215].

Водночас було розроблено відповідну загальнодержавну вертикаль нормативно-правового регулювання окресленого соціального явища. Її складали: циркуляр Медичного департаменту Міністерства внутрішніх справ від 23 жовтня 1843 р. «Про заходи щодо недопущення поширення любопристрасної хвороби», подібні циркуляри міністра внутрішніх справ від 17 січня і 24 травня 1844 р. Це міністерство розробило та затвердило «Правила для утриманок будинків терпимості» (від 29 травня 1844 р.) [25, с. 97-98], що врегульовували процедуру й порядок відкриття та функціонування борделів. «[...] Борделі відкривати не інакше, як із дозволу поліції. [...] Дозвіл відкрити бордель може отримати тільки жінка середнього віку, від 30 до 60 років. [...] У число жінок у борделях не приймати молодше 16 років [...]» (від 1833 р. мінімальний шлюбний вік православних жінок за російським законодавством становив 16 років). У залі та кімнатах дівичь категорично заборонялося вивішувати портрети височайших осіб [22, с. 1-2].

28 липня 1861 р. з'явилася нова редакція цього пакету підзаконних актів імперського МВС. У «Правилах» про борделі жорсткішими стали вимоги щодо порядку їх відкриття: «Жінка, що бажає відкрити публічний будинок, подає до Комітету прохання, додаючи паспорт свій і свідоцтво місцевої поліції про благонадійність її до утримання зазначеного закладу». Інше нововведення ще більше обмежило віковий ценз утриманок борделів: «[...] Будинки терпимості дозволяється відкривати тільки жінкам не молодшим 35 і не старшим 55 років [...]» [25, с. 49].

Циркуляр був доповнений пунктом про документи, що видавалися МВС утриманці будинку терпимості після її прохання на відкриття такого. Серед документів, що супроводжували діяльність борделів, значилися свідоцтво на право відкриття та утримання будинку терпимості; примірник «Правила для утриманок будинків терпимості»; форма для ведення списку жінок, що мешкали в будинку. Затверджені МВС 28 липня 1861 р. «Правила для публічних жінок» містили певні «соціальні гарантії» для повій: «Утримувачка не має права вимагати від жінки, що знаходиться у її будинку, сплати більше трьох чвертей отриманого нею

останньою доходу, і за це вона повинна давати їй, згідно коштів борделю, приміщення, освітлення, опалення, ситний і здоровий стіл, необхідну білизну, сукню, черевики і взагалі те, що треба для існування і що не складає предмета примхи чи розкоші. [...] Четверта частина доходу залишається на руках у публічної жінки, і вона цими грошима сама розпоряджається. Утримувачка не має права вимагати, щоб предмети примхи або розкоші жінки, що у неї знаходяться, купували неодмінно саме у неї». Щоб почати чесне життя, «публічні жінки можуть залишити борделі повсякчас, коли забажають. Грошові претензії утриманок на жінок не можуть слугувати перешкодою для залишення останніми борделів. Поліція входить в розбір таких претензій утриманок на жінок і цих останніх на утриманок, які втілені у форму законного акту» [25, с. 49].

У другій половині XIX ст. вирішення деяких питань функціонування «будинків терпимості» було передано на губернський рівень. На підставі загальнодержавних нормативних актів на місцях зобов'язали ухвалювати постанови губернських земських зборів або губернських присутствій у фабричних справах, які мали регламентувати заняття проституцією в цій губернії. Система правової регламентації проституції передбачала: 1. Укладання списків повій (зберігалися в губернських містах – у лікарських комітетах, у повітових містах – у міських лікарнях). 2. Обов'язковий, не менше одного разу на тиждень, медичний огляд всіх повій. У разі виявлення венеричних захворювань передбачалася примусова госпіталізація. Лікування повії здійснювалося безкоштовно. 3. Поліцейське розслідування (за заявою особи, яка заразилася венеричною хворобою) з метою розшуку жінок, що займалися проституцією без відповідної реєстрації. 4. Обов'язковий щомісячний медичний огляд робітників у заводських районах [32, с. 157-158].

Поступово сформувалася певна ієрархія повій. Проституція поділялася на два своєрідні «розряди»: вищий – так звані «камелії» – та нижчий – «панельні» повії. «Камелії» здебільшого були іноземками за походженням (француженками, німкенями тощо). Це були молоді, красиві жінки, які знаходилися на утриманні багатих чоловіків. Вони відвідували світські заходи, навіть мали власні салони, ложі в театрах, власних лікарів, дорогий одяг і взуття. Мешкали «камелії» у великих квартирах на кращих вулицях, мали власні екіпажі. Повії нижчого розряду – «панельні» – часто мали сутенера (так званого «кота») [7, с. 33-34].

У 1889 р. Центральний статистичний комітет імперського МВС провів дослідження щодо стану проституції в державі. Виявилось, що на цей час у Росії було 1,216 будинків розпусти та «будинків побачень», де продавали своє тіло 7,840 повій. Було зареєстровано 9,763 повії-одиначки. Серед утримувачок борделів переважали росіянки (53%), єврейки (27%), німкені (6%). Заміжні жінки серед них склали 57,5%. За соціальним складом переважали міщанки (47,5%), потім селянки (20,5%). Найпоширенішими були борделі, де мешкало троє повій. Найчисленнішою віковою групою серед повій була група 20-25 років (38%), повії від 17 до 18 років склали 6,9%. 214 повій мали вік понад 50 років (здебільшого це були одиначки). 9,3% повій були заміжніми. 77,3% з усіх проститутток не мали жодної освіти. Проте, інститутську освіту мали 0,1%, а гімназійну – 0,9% повій. 23,1% зареєстрованих повій розпочали займатися цим ремеслом ще у віці до 16 років. У Катеринославській губернії налічувалося 13 борделів і 148 повій. У Київській – відповідно 25 і 140, Волинській – 2 і 33, Подільській – 11 і 62, Полтавській – 8 і 63, Таврійській – 24 і 240, Харківській – 23 і 203 (зокрема, у Харкові – 20 борделів і 181 повія); у Сумах працював 1 публічний будинок та було зареєстровано 6 повій; у Слов'янську – 1 (12), Білопільській – 1 (4), Херсонській губернії – 36 і 428, у Чернігівській – 11 і 32 відповідно. Отже, найбільша кількість борделів та повій була в Херсонській губернії з її тодішнім портовим мегаполісом – Одесою. Інша південна губернія – Таврійська – посідала в цьому списку друге місце, що, вочевидь, пояснюється перебуванням у її складі курортного Криму.

Вартість послуг повій варіювалася від 50 копійок до 5 рублів, але «візит» здебільшого коштував 1 рубель. Виклик повії додому до клієнта вартував до 25 рублів у Санкт-Петербурзі, до 15 – у Харкові, до 8 рублів – у Катеринославській губернії [30, сс. XI-XXVI, 4, 20]. Для порівняння зазначимо, що середня зарплата жінок, які працювали на підприємствах у Харківському фабричному окрузі в 1885 р., складала (з урахуванням вартості наданих підприємцем харчування та житла) 7 рублів 5 копійок на місяць. Що стосується «цигарниць» (ця професійна група відносно своєї чисельності давала найбільше повій), то їх заробіток на деяких гільзових та тютюнових фабриках падав до 2-х або навіть одного рубля за місяць [37, с. 95]. Такі заробітні плати вражали своєю мізерністю щодо тодішніх цін – пуд пшеничного борошна коштував 1 рубль 62 копійки [26, с. 458-462]. Приміром, у святкові дні повія з дешевого борделю обслуговувала до 50 клієнтів [23, с. 158].

У звіті про діяльність розшукового відділення Київської міської поліції за 1902-1904 рр. цілий розділ було присвячено стану проституції в місті та боротьбі поліції з цим явищем. У документі зацентровано увагу на дитячій проституції. Ішлося про те, що частими жертвами проституції ставали малолітні сироти і напівсироти – діти домашньої обслуги та діти жебраків. Проституція у віці від 14 років і менше не була непересічним явищем. Київська поліція реєструвала випадки затримання малолітніх повій у віці від 10 років. Як було встановлено дізнанням, деякі з них, «ночуючи в різних вертепах, віддалися своїм співмешканцям – малолітнім бродягам, а деякі стали жертвами розбещення з боку немалочисельних у місті розпусних осіб, які шукали особисто або через звідниць спеціально малолітніх дівчаток для задоволення своїх наймерзенніших пороків».

Іншою категорією дівчат, що теж ставали на шлях проституції, були доньки бідних батьків, іноді навіть інтелігентних. Непристосовані до самостійного життя та «маючи схильність до розваг і нарядів», вони здебільшого «під впливом захоплень вступали у любовний зв'язок з чоловіками і знаходилися на повному їхньому утриманні, але, кинуті потім своїми спокусниками напризволяще, вони ставали професійними повіями». До третьої групи жінок-повій звіт зараховував тих, хто працював на фабричних промислових підприємствах і в торгових закладах, отримував мізерну платню, що не задовольняла елементарні потреби, а також бідних заміжніх жінок, що поповнювали свій бюджет проституцією, та інтелігентних удів, які не мали засобів існування. Четверту групу повій становили гувернантки, бонни, домашня обслуга. Спочатку вони займалися проституцією спорадично, але згодом, спокушені легшою працею, ставали професійними повіями.

Більшість повій потрапляли спочатку в нелегальні «кубла розпусти», які нерідко функціонували під виглядом «фіалочних» та «чайних». До будинків розпусти іноді потрапляли навіть незаймані дівчата. Як написано у звіті, «звістка про прибуття до будинку розпусти такої дівчини швидко доходить до всіх завсідників будинку і вони з жадібністю на неї накидаються», сплачуючи за це великі гроші [33, с. 261].

На 1904 р. у Києві було 10 офіційно зареєстрованих будинків розпусти, де мешкало 119 повій. Поряд із цим процвітала нелегальна проституція. Поліція мала інформацію про існування 35 «таємних кубел» зі 142-ма повіями та близько 1000 повій-одиначок [33, с. 264]. Значна частина будинків розпусти в місті розташовувалися на вулиці Ямській. Цікаві спостереження щодо життя повій містяться у відомій повісті О. Купріна «Яма», яку письменник закінчив у 1915 р.: «Спосіб життя та звичаї майже однакові в усіх [...] закладах, різниця тільки в оплаті, яка береться за короткочасну любов, а отже і в деяких зовнішніх дрібницях: у підборі більш-менш красивих жінок, в ошатності костюмів, у пишності приміщення та розкоші умеблювання» [15, с. 3]. Дещо пізніше київські повії стали зосереджуватися на парній стороні Хрещатика, від рогу Прорізної до Думської площі. Склався звичай, за яким порядна жінка могла проходити там лише в супроводі чоловіка [13, с. 84].

Громадська думка імперської Росії в питаннях прийнятності заняття проституцією та ефективності заходів її правової регламентації не відзначалася консолідованістю. Більшість юристів і медиків оцінювала роботу поліції з нагляду за проституцією у великих і середніх містах імперії незадовільно та виступала за розширення мережі лікарсько-поліцейських комітетів.

8 жовтня 1903 р. було видано «Положення про організацію нагляду за міською проституцією в імперії» [4, с. 328-336]. Згідно з цим підзаконним правовим актом, нагляд за проституцією зосереджувався в лікарсько-поліцейських комітетах (уперше такі установи були створені ще в 1843 р. у Москві, Санкт-Петербурзі, Вільно, Ризі та Нижньому Новгороді). У губернських містах лікарсько-поліцейський комітет очолював віце-губернатор або градоначальник. До складу комітету належали: інспектор місцевого лікарського відділення, старший лікар поліції або міський лікар, повітовий та військові лікарі, завідвач лікарні або відділення для сифілітиків, депутат від військового або морського відомств і член-розпорядник. Лікарсько-поліцейські комітети повітових міст очолювали начальники місцевої поліції, а в їхньому складі були: повітовий, міський та військовий лікарі, депутат від військового або морського відомств та член-розпорядник. Членом-розпорядником призначали одного зі штатних чиновників місцевої поліції. Виконання розпоряджень лікарсько-поліцейського комітету покладали на поліцейських чинів.

До обов'язків лікарсько-поліцейського комітету належали: розшук та притягнення до відповідальності нелегальних повій, власників таємних притонів і сутенерів; лікарсько-поліцейський нагляд за повіями; видання дозволів на відкриття будинків терпимості та піднаглядних притонів, нагляд за ними та їх закриття; організація лікарських оглядів та амбулаторне лікування венерично хворих повій; нагляд за виконанням установлених для повій, власників публічних будинків і притонів правил та притягнення порушників їх до відповідальності. З 960 міст Російської імперії до 1909 р. спеціальні органи нагляду за проституцією були створені у 200 містах. У 258-ми містах ці обов'язки виконували чиновники міської поліції, а в 502-х регламентація та нагляд за проституцією була взагалі відсутня [6, с. 1-2].

Що стосується українських губерній імперії, то лікарсько-поліцейські комітети було створено лише в деяких містах (Володимирі-Волинському, Дубно, Житомирі, Заславлі, Катеринославі, Ковелі, Новограді-Волинському, Острозі, Олександрівську, Рівно, Старо-Константинові) [6, с. 2-4]. У решті українських міст нагляд за проституцією здійснювала поліція, що впливало зі змісту пунктів 5 та 18 статті 681 Загальної установи губернської та статті 740 Статуту лікарського [28, ст. 106].

У Києві, Керчі, Кам'янці-Подільському, Миколаєві, Одесі, Полтаві, Севастополі, Сімферополі, Харкові, Херсоні, Чернігові обов'язки з нагляду за проституцією покладалися, головним чином, на полицмейстерів, приставів та їхніх помічників. Ці поліцейські чини одноособово виконували всі функції спеціальних органів нагляду, тобто реєстрували повій, наглядали за їхньою явкою на лікарські огляди, розшукували та притягували до відповідальності жінок, які нелегально займалися проституцією, давали дозвіл на відкриття публічних будинків [6, с. 12-13]. У повітових містах нагляд за проституцією здійснювали повітові справники та поліцейські наглядачі.

Тільки у двох містах України були спеціальні агенти з нагляду за проституцією. У Катеринославі це був так званий «спеціальний поліцейський наглядач» та 7 городових. В Олександрівську – спеціальний поліцейський наглядач та 1 городовий [6, с. 18]. Проте навіть у містах, де існували спеціальні органи нагляду (лікарсько-поліцейські комітети, поліцейські комітети та санітарні бюро), поліцейські чини продовжували здійснювати розшук нелегальних повій, нагляд за виконанням повіями та власниками публічних будинків встановлених правил.

Контроль поліції за проституцією був малоефективним засобом профілактики венеричних захворювань. Навіть у публічних будинках рівень венеричної

захворюваності був досить високим і не дуже відрізнявся від рівня захворювань повій-одиначок. Мало допомагали й санкції згідно зі «Статутом про покарання», що накладалися мировими суддями за невиконання правил заняття проституцією та зараження венеричними хворобами інших осіб. Прав на адміністративне стягнення щодо повій поліція не мала, а мирові судді на загал поблажливо ставилися до ухиляння повій від реєстрації та медичних оглядів.

Окрім офіційних «будинків терпимості», у країні продовжували функціонувати «таємні кубла», що згідно з «Правилами для утримувачок таємних притонів для розпусти» від 28 липня 1861 р. мали де-факто напівлегальний статус. З одного боку, утримання їх заборонялося: «Таємна розпушта, що допускається нині в деяких будинках квартирними господарками, рівно непотребство в лазнях, корчмах, портерних, шинках і подібних закладах, забороняється. Комітет і поліція переслідують розпусту, що допускається в них, і піддають господарів законній відповідальності». Проте вже наступні пункти «Правил...» пропонують ставитися до нелегальної проституції терпимо: «Таємна розпушта терпиться тільки в притонах, з відома Комітету утримувачок, і в таємних квартирах (maisons de passé), які відвідуються чоловіками з їхніми жінками. [...] Побачення чоловіків з жінками, що перебувають з ними, допускається тільки у таємних квартирах і номерах тих готелів, які власне влаштовані цією метою». Новоорганізовані та чинні раніше таємні притони згідно з «Правилами...» мала контролювати поліція, а господинь притонів зобов'язали виконувати низку умов. Зокрема, про деяку турботу держави в охороні суспільної моралі свідчить пункт відповідно до якого «вихованці навчальних закладів в таємні притони допущені бути не могли» [25, с. 55].

Найскладнішою справою для поліції був нагляд за повіями-нелегалками. Виявлення жінок, які займалися проституцією без реєстрації, ускладнювалося низкою обставин. Закон не встановлював мінімального віку заняття проституцією. У кінці XIX ст. в Російській імперії порушувалося питання про заборону займатися проституцією особам, молодшим за 16 років (у будинках терпимості – 18 років). «Положення про організацію нагляду за міською проституцією в імперії» передбачало встановлення мінімального віку зайняття проституцією – 18 років, однак цей підзаконний акт мав рекомендаційний характер і його було розіслано губернатором для виконання з урахуванням місцевих умов. У 1903 р. з'явився нормативний документ універсального характеру, яким намагалися обмежити проституцію, зокрема й шляхом підвищення мінімального віку повій до 21 року [10, с. 92].

25 грудня 1909 р. імператор Микола II підписав закон «Про заходи з припинення торгівлі жінками з метою розпусти». Цей закон мав захистити дівчат від звідників. Винних у звідництві з метою розпусти жінки, яка не досягла 21 року, а також у прийнятті дівчини в притон розпусти засуджували до позбавлення волі [21, с. 991-992].

За даними анкетування, проведеного у 1902 р. В. Фавром серед студентів Харківського університету, Технологічного та Ветеринарного інститутів, 88% із них жили активним статевим життям. Поширеними серед студентів були венеричні захворювання. Так, трипером хворіли 47,2% опитаних, сифілісом – 6,9%. Найпоширенішими джерелами зараження трипером були будинки розпусти (39% заражень), повії-одиначки (21,5%) та прислуга (19%) [31, с. 201-204].

Строкатість національного складу, рівня освіти та станового положення жінок-повій зумовлювали складність практичної реалізації завдань лікарсько-поліцейського контролю.

Висновки. Отже, адміністрування та боротьба з проституцією в Російській імперії упродовж XIX – початку XX ст. демонструє очевидну еволюцію окресленого процесу – від повної заборони цього асоціального явища до певної правової регламентації заняття проституцією за участю поліції та медичних органів. Аналіз джерельної бази свідчить про достатньо значну увагу, яку поліцейські приділяли

попередженню та припиненню протиправних проявів у сфері громадської моральності, зокрема й проституції. Переслідуючи повій у XVIII – на початку XIX ст. та встановивши лікарсько-поліцейський нагляд за ними з другої чверті XIX ст., поліція спільно з громадськими організаціями та здебільшого коштом приватних благодійників проводила профілактичні заходи соціального характеру, спрямовані на попередження такого негативного соціального явища, як проституція.

Установлено, що протягом досліджуваного періоду Міністерство внутрішніх справ Російської імперії видало кілька правових актів, спрямованих на регулювання проституції. Це стосувалося умов відкриття публічних будинків, їхньої діяльності, стосунків між власниками борделів і повіями. Визначено, що причини зростання проституції в кінці XIX – на початку XX ст. були пов'язані з глибокими змінами в соціально-економічному житті держави і суспільства, підвищенням ролі товарно-грошових відносин та розвитком ринку. Було з'ясовано, що основними напрямками діяльності поліції в боротьбі з проституцією були: моніторинг дотримання законів та правил і протидія торгівлі людьми. Розшук та переслідування незаконних повій, власниць таємних притонів, видання дозволів на відкриття "будинків терпимості", нагляд за ними та їх закриття, організація медичних оглядів повій, нагляд за дотриманням прав повій та власниць публічних будинків покладался на спеціально створені лікарсько-поліцейські комітети.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров Р. Улицы нестрогих дев. Одесса: Optimum, 2015. 314 с.
2. Барков І. В. Інститут проституції в містах Південної України у 1843-1914 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. Запоріжжя, 2018. 22 с.
3. Блох И. История проституции. Санкт-Петербург: Издание К.Л. Риккера, 1913. Т. 1. XXVIII, 683, 1 с.
4. Букуновский А. Н. Сборник новых законов и циркуляров. Справочная книга для чинов полиции и полицейских управлений. Харьков: Мирный труд, 1912. 504 с.
5. Видок Фиглярин: Письма и агентурные записки Ф. В. Булгарина в III отделение. Публ., сост., предисл. и коммент. А. И. Рейтблата. Москва: Новое литературное обозрение, 1998. 722 с.
6. Врачебно-полицейский надзор за городской проституцией. Санкт-Петербург: Т-во Евграхова, 1910.
7. Голосенко И. Русская дореволюционная социология о феномене проституции. Рубеж. 1997. № 10-11. С. 30-41.
8. Дерюжинский В. Ф. Лекции по полицейскому праву. Санкт-Петербург: Изд-во Н. Фалеев, 1899. 286 с.
9. Елистратов А. И. Задачи государства и общества в борьбе с проституцией. Москва: Изд-е Московского общества борьбы с детской смертностью, 1911. 148 с.
10. Зюбан М. Н. Эволюция царской политики в отношении женской проституции. Известия Алтайского государственного университета. 2009. №4(69). С. 89-92.
11. История проституции: Сборник / Ред.-сост. Б. Матвеев. Санкт-Петербург: Фирма «Браск», 1994. 398 с.
12. Королевська Ю. Ю. Проституція як соціокультурне явище в міському просторі Південної України (друга половина XIX –початок XX ст.). Одіссос. Актуальні проблеми історії, археології та етнології. Одеса, 2012. С. 197–198.
13. Кругляк М. Е. Статеве питання й проституція в житті студентства підросійської України XIX –початку XX ст. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3-4(31-32). С. 82-87.
14. Кузнецов М. Г. Проституция и сифилис в России. Историко-статистические исследования. Санкт-Петербург: Типография В. С. Балашева, 1871. 268+76 с.
15. Куприн А. И. Яма. Собрание сочинений в 6 т. Москва: Гослитиздат, 1958. Т 5. 795 с.
16. Мартыненко Н. К. Российское государство и общество в борьбе с проституцией: 1843-1917 гг.: автореферат дис. ... д-ра историч. наук: 07.00.02. Воронеж, 2012. 39 с.
17. Мордовцев Д. Г. Живой товар. Постыдная международная торговля молодостью и красотой и меры против безнравственных совратителей женщин. Москва: Типогр. Н. Я. Полякова, 1894. 161 с.

18. Нижник Н. С. Деятельность врачебно-полицейских комитетов Министерства внутренних дел по осуществлению социального контроля над девиантным поведением в российском обществе. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2012. № 2(54). С. 11–18.
19. Овидий Назон. Послания героев и героинь. Любовные стихотворения. Искусство любить. Лекарство от любви. Косметики. О рыбах. Перевод А. Клеванова. В 3 т. Т. 1. Елегия 10. Москва: Изд. бр. Салаевых, 1874. Т. 1. 264 с.
20. Полное собрание законов Российской империи. Собр. I. Санкт-Петербург, 1830. Т. I. № 1-618. XXXI, 1029, 12, [1] с.
21. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3. Т. 29. Отд. 1. Санкт-Петербург, 1912. [2], 1006, 54, [1] с.
22. Правила содержательницам борделей. Б.м., 1844. 3 с.
23. Проституция в России. Картины публичного торгога. Санкт-Петербург: Типогр. «Надежда», 1908.
24. Российское законодательство X-XX вв. Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма. Москва: Юрид. лит, 1987. 528 с.
25. Сборник правительственных распоряжений, касающихся мер предупреждения распространения любово-страстной болезни. Санкт-Петербург: Тип. Д. В. Чичинадзе, 1890. 155 с.
26. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. Год девятый. Петроград, 1916. XIV, 649 с.
27. Свод законов Российской империи. Т. 16. Ч. 1. Судебные уставы. Санкт-Петербург, 1892.
28. Свод Законов Российской Империи (неофиц. изд.). Санкт-Петербург, 1912. Т. 2, Ч. 1.
29. Сидоркин Ю. В., Орлов Д. В. Полицейский надзор за проституцией как неотъемлемая составляющая нравственного благочиния в условиях регламентации. Genesis: исторические исследования. 2020. № 4. С. 20-31. DOI: 10.25136/2409-868X.2020.4.32648 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=32648
30. Статистика Российской империи. Т. 13. Проституция в Российской империи по обследованию 1 августа 1889 года. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел; под ред. А. Дубровского. Санкт-Петербург: Типогр. Мин-ва внутр. дел, 1890. XXXVI, 85, 39 с.
31. Фавр В. В. К вопросу о половых сношениях, венерических заболеваниях и онанизме учащейся молодежи. Русский журнал кожных и венерических болезней. 1910. Т. 19. С. 197-215.
32. Холод Ю. А. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862-1905 рр.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2002. 209 с.
33. Чисніков В. М. Сискна поліція на Україні за часів Російської імперії (1880-1917 рр.): історико-правове дослідження: у 2-х кн. Кн. 1. Документи і матеріали: навч. посіб. Київ: Ніка Нова, 2011. 939 с.
34. Шперк Э. О мерах к прекращению сифилиса у проститутток. Архив судебной медицины и общественной гигиены. 1869. Сентябрь. Кн. 3. Отд. 3. С. 76.
35. Энгельштейн Л. Ключи счастья: Секс и поиски путей обновления России на рубеже XIX и XX веков. Москва: Terra, 1996. 572 с.
36. Юрій І. А. Організація протидії торгівлі жінками на півдні Російської імперії в XIX ст. Актуальні проблеми політики. 2013. № 49. С. 315–321.
37. Ярмыш А. Н. Самая древняя профессия. Позиция. 1991. № 4. С. 94-101.
38. Bernstein L. Sonia's Daughters: Prostitutes and Their Regulation in Imperial Russia. Berkeley: University of California Press, 1995. 357 p.
39. Engel B. Between the Fields and the City: Women, Work and Family in Russia, 1861–1914. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 254 p.
40. Sanger W. History of Prostitution: Its Extent, Causes, and Effects Throughout the World. New York: Harper & brothers, Publishers, 1858. 685 p.
41. Stites R. The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860-1930. Princeton: Princeton University Press, 1978. 512 p.

REFERENCES

1. Aleksandrov, R. (2015). *Ulitsy nestrogikh dev* [Streets of lax virgins]. Odessa: Optimum. [in Russian].
2. Barkov, I. V. (2018). *Instytut prostytutsiyi v mistakh Pivdennoyi Ukrayiny u 1843-1914* [Institute of prostitution in the cities of Southern Ukraine in 1843-1914] (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Zaporizhzhya. [in Ukrainian].

3. Bernstein, L. (1995). *Sonia's Daughters: Prostitutes and Their Regulation in Imperial Russia*. Berkeley: University of California Press. [In English].
4. Blokh, I. (1913). *Istoriya prostitutsii* [History of prostitution]. Sankt-Peterburg: Izdaniye K. L. Rikhera. T. 1. [in Russian].
5. Bukunovskiy, A. N. (Ed.). (1912). *Sbornik novykh zakonov i tsirkulyarov. Spravochnaya kniga dlya chinov politzii i politseyskikh upravleniy* [Collection of new laws and circulars. Reference book for officials of the police and police departments]. Khar'kov: Mirnyy trud. [in Russian].
6. Chysnikov, V. M. (2001). *Syskna politsiya na Ukrayini za chasiv Rosiys'koyi imperiyi (1880-1917 rr.): istoryko-pravove doslidzhennya: u 2-kh kn. Kn. 1. Dokumenty i materialy: navch. posib* [Detective police in Ukraine during the Russian Empire (1880-1917): historical and legal research: in 2 books. Book 1. Documents and materials: textbook. way] K.: Nika Nova. [in Russian].
7. Deryuzhinskiy, V. F. (1899). *Leksii po politseyskomu pravu* [Lectures on police law]. Sankt-Peterburg: N. Faleyev. [in Russian].
8. Dubrovsky, A. (Ed.). (1890). *Statistika Rossiyskoy imperii*. [Statistics of the Russian Empire]. T. 13. *Prostitutsiya v Rossiyskoy imperii po obsledovaniyu 1 avgusta 1889 goda* [Statistics of the Russian Empire. Prostitution in the Russian Empire according to a survey on August 1, 1889]. Sankt-Peterburg: Tip. Min-va vnutr. del. [in Russian].
9. Engel, B. (1994). *Between the Fields and the City: Women, Work and Family in Russia, 1861-1914*. Cambridge: Cambridge University Press. [In English].
10. Engel'shteyn, L. (1996). *Klyuchi shchast'ya: Seks i poiski putey obnoveniya Rossii na rubezhe XIX i XX vekav* [Keys to Happiness: Sex and the Search for Ways to Renew Russia at the Turn of the 19th and 20th centuries]. Moskva: Terra. [in Russian].
11. Favr, V. V. (1910). *K voprosu o polovykh snosheniyakh, venericheskikh zabolevaniyakh i onanizme uchashcheyasya molodezhi*. *Russkiy zhurnal kozhnykh i venericheskikh bolezney* [On the issue of sexual intercourse, sexually transmitted diseases and masturbation of student youth]. *Russkiy zhurnal kozhnykh i venericheskikh bolezney* [Russian Journal of Skin and Venereal Diseases], 19, 197-215 [in Russian].
12. Golosenko, I. (1997). *Russkaya dorevolyutsionnaya sotsiologiya o fenomene prostitutsii* [Russian pre-revolutionary sociology on the phenomenon of prostitution] *Rubezh* [Frontier]. 10-11, 33-34. [in Russian].
13. Kholod, Yu. (2002). *Zahal'na politsiya Rosiys'koyi imperiyi v Ukrayini v 1862-1905 rr.* [General police of the Russian Empire in Ukraine in 1862-1905] (*Candidate's thesis*). Kharkiv. [in Ukrainian].
14. Korolevs'ka, Yu. Yu. (2012). *Prostyutsiya yak sotsiokul'turne yavlyshche v mis'komu prostori Pivdennoyi Ukrayiny (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Prostitution as a socio-cultural phenomenon in the urban space of Southern Ukraine (second half of the XIX - beginning of the XX century)] *Odisos. Aktual'ni problemy istoriyi, arkhologiyi ta etnologiyi* [Odyssos. Current issues of history, archeology and ethnology] *Odesa*, 197-198. [in Ukrainian].
15. Kruglyak, M. E. (2016). *Stateve pytannya y prostyutsiya v zhytti studentstva pidrosiys'koyi Ukrayiny XIX – pochatku XX st.* [Sexual issue and prostitution in the life of students of sub-Russian Ukraine in the XIX – early XX centuries]. *Visnyk NTUU «KPI». Politologiya. Sotsiologiya. Pravo*. [Bulletin of NTUU «KPI». Politicalology. Sociology. Law]. 3-4 (31-32), 82-87. [in Ukrainian].
16. Kuprin, A. I. (1958). *Yama. Sobraniye sochineniy v 6 t.* [Pit. Collected works in 6 volumes] Moskva: Goslitizdat, T 5. [in Russian].
17. Kuznetsov, M. G. (1871). *Prostitutsiya i sifilis v Rossii. Istoriko-statisticheskiye issledovaniya* [Prostitution and syphilis in Russia. Historical and statistical research]. Sankt-Peterburg: Tipografiya V. S. Balasheva. [in Russian].
18. Martynenko, N. K. (2012). *Rossiiskoe gosudarstvo i obshchestvo v bor'be s prostitutsiei: 1843-1917 gg.* [The Russian state and society in the fight against prostitution: 1843-1917] (*Extended abstract of Doctor's thesis*). Voronezh. [in Russian].
19. Matveyev, B. (Ed.). (1994). *Istoriya prostitutsii: Sbornik* [History of prostitution: Collection]. Sankt-Peterburg: Firma «Brask». [in Russian].
20. Mordovtsev, D. G. (Ed.). (1894). *Zhivoy tovar. Postydnaya mezhdunarodnaya trgovlya molodost'yu i krasotoy i mery protiv beznравstvennykh sovratiteley zhenshchin* [Live goods. The shameful international trade of youth and beauty and measures against the immoral seducers of women]. Moskva: Tip. N. Ya. Polyakova. [in Russian].
21. Nizhnik, N. S. (2012). *Deyatel'nost' vrachebno-politseiskikh komitetov Ministerstva vnutrennikh del po osushchestvleniyu sotsial'nogo kontrolya nad deviantnym povedeniem v rossiiskom obshchestve* [The activities of the medical and police committees of the Ministry of Internal Affairs

- for the implementation of social control over deviant behavior in Russian society]. Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. 2(54), 11-18. [in Russian].
22. Ovidiy, Nazon. (1874). *Poslaniya geroyev i geroin'. Lyubovnyye stikhotvoreniya. Iskustvo lyubit'. Lekarstvo ot lyubvi. Kosmetiki. O rybakh* [Messages from heroes and heroines. Love poems. The art of love. A cure for love. Cosmetics. About fish] Vol. 1. Elegiya 10. Moskva: Izd. br. Salayevykh. [in Russian].
23. *Pravila soderzhatel'nitsam bordeley.* (1844). [Rules for brothel keepers] B.m. [in Russian].
24. *Prostitutsiya v Rossii. Kartiny publichnogo torga.* (1908). [Prostitution in Russia. Pictures of the public auction] Sankt-Peterburg: Tip "Nadezhda". [in Russian].
25. *Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii* (1830). [Complete collection of laws of the Russian Empire]. Sobr. 1. Vol. 1. Sankt-Peterburg. [in Russian].
26. *Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii* (1912). [Complete collection of laws of the Russian Empire]. Sobr. 3. Vol. 29. Sankt-Peterburg. [in Russian].
27. Reitlat, A. I. (Ed.). (1998). *Vidok Figlyarin: Pis'ma i agenturnyye zapiski F.V. Bulgarina v III otdeleniye* [Vidocq Figlyarin: Letters and agent notes from F.V. Bulgarin in the III department]. Moskva: New literary review. [in Russian].
28. *Rossiyskoye zakonodatel'stvo X-XX vv.* (1987). [Russian legislation of the X-XX centuries] Vol. 5. *Zakonodatel'stvo perioda rastsveta absolyutizma* [Legislation of the heyday of absolutism]. Moskva: Yurid. Lit. [in Russian].
29. *Sbornik pravitel'stvennykh rasporyazheniy, kasayushchikhsya mer preduprezhdeniya rasprostraneniya lyubostrastnoy bolezni.* (1890) [Rules for kept women of brothel houses / Collection of government orders concerning measures to prevent the spread of sexual illness] Sankt-Peterburg: Tip. D. V. Chichinadze. [in Russian].
30. Sanger, W. (1858). *History of Prostitution: Its Extent, Causes, and Effects Throughout the World.* New York: Harper & brothers, Publishers. [In English].
31. *Sbornik statistiko-ekonomicheskikh svedeniy po sel'skomu khozyaystvu Rossii i inostrannykh gosudarstv. God devyatyy.* (1916). [Collection of statistical and economic information on agriculture in Russia and foreign countries. Year nine]. Petrograd. [in Russian].
32. Sidorkin, Yu. V., & Orlov, D. V. (2020). *Politseyskiy nadzor za prostitutsiyey kak neot'yemlemaya sostavlyayushchaya npravstvennogo blagochiniya v usloviyakh reglamentatsii* [Police supervision of prostitution as an integral component of moral deanery in the conditions of regulation]. *Genesis: istoricheskiye issledovaniya*, 4, 20-31. DOI: 10.25136/2409-868X.2020.4.32648 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=32648 [in Russian].
33. Shperk, E. (1869). *O merakh k prekrashcheniyu sifilisa u prostitutok* [About measures to stop syphilis in prostitutes]. *Arkhiv sudebnoy meditsiny i obshchestvennoy gigiyeny.* Sankt-Peterburg. Sentyabr' [September]. 3, III. [in Russian].
34. Stites, R. (1978). *The Women's Liberation Movement in Russia: Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860-1930.* Princenton: Princeton University Press. [In English].
35. *Svod Zakonov Rossiyskoy Imperii (neofits. izd.).* (1912). [Code of Laws of the Russian Empire]. Vol. 2, Ch. 1. [in Russian].
36. *Svod zakonov Rossiyskoy imperii* (1892). *Sudebnyye ustavy* [Judicial Charters]. Sankt-Peterburg. Vol. 16. Ch. 1. [in Russian].
37. *Vrachebno-politseyskiy nadzor za gorodskoy prostitutsiyey* (1910). [Medical and police supervision of urban prostitution]. Sankt-Peterburg: T-vo Yevgrakhova. [in Russian].
38. Yarmysh, A. N. (1991). *Samaya drevnyaya professiya* [The oldest profession] *Pozitsiya* [Position]. 4, 94-101 [in Russian].
39. Yelistratov, A. I. (1911). *Zadachi gosudarstva i obshchestva v bor'be s prostitutsiyey* [Tasks of the state and society in the fight against prostitution]. Moskva: Izdaniye Moskovskogo obshchestva bor'by s detskoy smertnost'yu. [in Russian].
40. Yuriy, I. A. (2013). *Orhanizatsiya protydyi torhivli zhinkamy na pivdni Rosiys'koy imperiyi v XIX v.* [Organization of combating trafficking in women in the south of the Russian Empire in the XIX century] *Aktual'ni problemy polityky.* [Current policy issues]. 49, 315-321. [in Ukrainian].
41. Zyuban, M. N. (2009). *Evolutsiya tsarskoy politiki v otnoshenii zhenskoy prostitutsii* [The evolution of the tsarist policy towards female prostitution]. *Izvestiya Altayskogo gosudarstvennogo universiteta* [Bulletin of Altai State University]. 4(69), 92. [in Russian].

Надійшла до редколегії / Received 01.03.2021
Прорецензована / Reviewed 15.06.2021
Рекомендована до друку / Accepted 16.08.2021